L-ILMA LI NIXORBU

Ftit huma dawk li jaħsbu x'ilma jixorbu, mnejn jiġi, jekk hux tqil jew ħafif, jekk hux safi jew imniġġes. Sa kemm il-barmil jogħdos fil-bir u sa kemm mita wieħed idawwar il-vit l-ilma jiġi, ftit huma li jaħsbu fl-ilma. Mita jonqos igemgmu u mita hemm jaħlu.

Mela, kelmtejn fuq l-ilma naħseb li ma jkunux mitlufa.

L-ilma kollu ta' Malta u Għawdex ġej mix-xita.

Mita l-Bambin jibgħat ix-xita, ir-raba' jixrob u mita jixba', l-ilma jnixxi fuq il-blat u l-kotra taqbad it-triq tal-widien u tgerbeb lejn il-baħar. Minn wiċċ l-art u minn fuq il-bjut l-ilma jimxi mas-swieqi u jimla l-ibjar u l-ġwiebi u mita x-xita tieqaf, u jidħol is-sajf, min ġabar ġabar għax ilma qabel Ottubru ma narawx.

Li ma kienx hemm ħsieb aktar minn dan, in-nies qajla kien ikollha x'tixrob fis-sajf.

Mita l-ħamrija tixba' mill-ilma, dan qajla qajla jibda nieżel fil-blat li bħal sponża dejjem jixrob. U hekk il-blat, mita tkun sena milwiema, jaħżen l-ilma li bil-ftit il-ftit jasal sa wiċċ il-baħar. Naraw issa kif l-ilma miġbur fil-blat samm jista' jarġa' fil-wiċċ biex jinxorob jew jissaqqa.

Billi għidna blat, m'hux biż-żejjed, għax hemm blat u blat. F'Malta, il-blat għoli fuq ir-riħ tar Rabat m'hu xejn bħall-blat li hemm l-isfel.

Il-għolja tan-naħħa tal-punent hi magħmula minn ħaġar taż-żonqor. Żonqor ta' fuq, ingħidulu, x'aktar tas-sekonda li għad li jidher samm jixrob ħafna ilma. Taħt is-saff taż-żonqor jaħ-bat saff tat-tafal li ilma ftit jew xejn jixrob.

Mita fix-xitwa s-saff żonqri ikun imgħarar bl-ilma x'aktar jagħmel triq fuq it-tafal u jimxi jew jistagħdar bejn it-tafal u l-blat. Jekk isib xaqq, jew xi tifrik tal-blat, l-ilma jfiġġ bħal għajn jew nixxiegħa u jarġa' jaqbad it-triq lejn il-widien.

Dak li ngħidulu ilma ġieri huwa l-ilma li jimxi fuq it-tafal wara li jitlaq iż-żonqor li fih inġabar.

Dak li għidna għal Malta jista' jintgħad għal Għawdex. B'hekk għandna f'Malta Għajn il-Kbira, Għajn Kiieb, Għajn Kajjed, Għajn Bierda u ħamsin nixxiegħa oħra li jsaqqu l-ġonna ta' ma' dwar il-għoljiet tal-punent, u Għawdex għandna Għajn Barrani, Għajn Sielem, Għajn Rajjes u oħrajn li niżlin lejn l-Imġarr,

Il-kelma Mġarr ġejja minn *ilma ġieri*; *Moġra* jekk tkun waħda, *Mġarr* jekk huma aktar minn waħda.

Hekk l-egħejun ma jistgħux isiru jekk ma hemmx tafal u mir-Rabat lejn il-vant ilma ġieri ma hemmx, għax it-tafal li darba kien hemm fuq il-blat ħaditu l-ħamla u ntemm.

Jekk l-ilma fuq it-tafal ma jsibx xquq mnejn joħroġ jibqa' mistagħdar bejn it-tafal u ż-żonqor ta' fuqu u jinġabar f'ħofor u dgħaben li bil-qajla jsiru.

Fejn hemm it-tafal hemm ukoll is-swieni.

Is-sienja m'hix ħlief toqba (spiera) maqtugħa minn wiċċ l-art, l-isfel, sa ma tiltaqa' mas-saff tat-tafal. Jekk issir ħofra fit-tafal, jew ħażżiena fejn l-ilma jista' jżomm, l-ilma, tista' tgħid, ma jaqta' qatt, għax qisek għandek għajn bħal ma għidna l-ew-wel. Swieni u bjar ta' ilma ġieri ma jistgħux isiru ħlief fejn hemm it-tafal u għalhekk mhux l-inħawi kollha jinsabu.

Dak li jissejjaħ, Malta, l-ilma ta' Winjakur m' hux ħlief l-ilma ġieri tar-Rabat u ta' Ħad-Dingli li nġabar fi żmien is-sultan Wignacourt u tressaq lejn il-belt fil-qana tal-ħaġar u li naraw minn Ħal-tard sal-Ħamrun għaddej fuq l-arkati.

Sal-1887, barra mill-ilma tal-bjar, f'Malta ma kellniex ħlief l-ilma ta' dawn l-egħjun, li qabel jasal Ħat-tard jinġabar fil-ġwiebi kbar tal-Qâli jew tal-Qâni.

Nistħajjel min igħid: huwa wara l-1887 sar xi għaġeb? Mela, kif kotor l-ilma?

Ma sar l-ebda għaġeb iżda sar ftit tal-ħsieb u għad li b'mitt sena ħsieb ma traqqâx geżwira, kif igħidu n-nies, il-ħsieb jiswa għal kullħadd. •

Għidna li l-ilma jinxorob fil-blat kollu, barra minn fit-tafal. Fiż-żonqor ta' fuq jinġabar sa ma jżommu t-tafal u fil-blat l-ieħor ma hemm xejn xi jżommu u għalhekk jibqa' nieżel sal-baħar.

Min jaf jaħseb qal: Jekk issir mina fil-blat ma' wiċċ il-baħar, dil-mina għandha terħi l-ilma miġbur fil-blat u jekk dil-mina tkun imżerżqa u tferraħ ġewwa ġiebja, l-ilma jista' jinġa-bar. Jekk fuq il-ġiebja titwaqqaf pompa qawwija, l-ilma jista' jarġa jintreħa fill-wiċċ. Dan intqal u ġġarrab dak li nħaseb u l-lum f'Malta għandna maż-żewġ miljuni galluni ilma kull jum. Mina kbira saret li mill-Marsa tieħu lejn is-Siġġiewi u f'Wied il-Kbir, f'Wied is-Sewda u issa fil-Ħara tal-Ħlas hemm pompi li jtellgħu ħodon ilma ġmielu.

Għawdex hemm ukoll pompi Għajnsielem, l-Imġarr, Ix-xini u bil-għajnuna tagħhom in-nies tixrob, għad li minn żmien

m-niakur żdklna hla qies u sirna nahh, aktar ilma sew fil-ħaJ

Ma hemmx għalfej" i'.^"¹ kemm flus nefaq il-Gyern biex l'ilma f.M..!ta u Għawdex .. kemm ħsteb sarwaqt ix-xoRħol „ kemn.'ta.¦t..i;ħ t.f,¦.dħ .nill-¦>eriti, m.nn l-.mgħallmm u mil/. ħaddiema.

Konna ntegħmu aktar ħelu l-ilma, kieku mita niftħu bvjt • nimleu' it-taz/i. na/isbu ftit kemm sewa xogħol biex l-i¦ma iftx-xiu b- -i.\"lu'n trid til-kamra.

T.Z

ORFOGRAFIA MALTESE

toEUTA, Vol. V,2 1925)

Qrajna daklis-Sur A R ui,

n,'^ ta•F^ t f f d ^; fghid fuq it·^;v/

^h-ħajr ,v,ċċ-imbvS Uq konna nsellmulu bil-qalb u Mi,li jidher A R 1 • •studjah sewwa „' U *Ieħcd niinn dawk lil T, 1

_ s'bna h J-anqas bi»e ,. ara Jl qal kemm felaħ

• Haġo,lra . 6f u * 'na joħorġ(lx fi L"-Jf,d u 8ħ"der il- • kullu fjir?i?d b,tna 'A.B.: ma fiLa bħal dak_ Poħn Sl,gr - -«t- tg,larbila , ^rû* bi kliem sabih, I Aħ"a "iżżuh-ħajr j »,„„ qalbna llem ħl,emed,

IL-HOLMA TWETTQET

Ili miU-1919 nikteb u nlablab H hemm hàtm* i xi ħaġa għablsieu Malti. Fbaħħar kollox wasal MMSS maltija ġà rat id-dawl: folju £Ud tal-mahi tettera*, fegStJS jmexxi ħsibijietu ma dawk ta'ħutu mlktubinbil-lsten Wdohr il-lum ll-ġurnata, fil-Parlament smajniehom jitħaddtu bibmalti u jekk forsi danma tantx kien safi, ma-dan-kollu dejjem fth sura maltija. Il-ħolma tassew H twettqet! Meta, h/-«Ħabib» tabi9i9 u 1920 konna nħambqu li m'hemmx nazzjon fejn ma hemmx ilsien, lihu għadu tal-pajjiż min jeħodha kontra lsienu iew iniggsu bla bżoim u għaltapposta, qatt ma konna nobsru likellhom daqs-hekk nies iduru mal-għidud tagħna! Iżda l-lum ibmalti għandu xejra tajba, għax il-Kittieba tiegħu qamu fuq tagħhom. Mhux forsi sewwa dana kollu? Jekk ibmalti ma kellux letleratura, agħmlu l-qalb u ibdew iktbuhielu! Flok tmaqdruh u bih tiddieħku, u tagħmluh bħal ilsien li bih għandek tistħi, aħdmuh, daħħlu kliemu fin-nar, naddfuh, tuh il-lewn u s sura tad-deheb, użawh fil-prosa u l-poeżija u tgħidux li barra minn Malta xejn ma jiswielkhom! Ma tafux, mela, x'hena ħassew ħutkhom, meta, ġewwa l-Amerka, l-Awstralja, fl-Eġittu, ftl-pajjiżi ta' barra, flimkien iltaqgħu u bih, bih biss tħaddtu, u, minnħabba fih, ftakru PMalta l-ħanina. Pnieshom, fi ħbiebhom, fiż-żmien li kienet tilqagħhom ġo ħdanha din artna? Ma għandux letteratura l-malti! Jien minngħalija, xipoeżiji, xirumanzi.xi prosa miktubin bi lsienna jogħġbuni, daqskemm jistgħu jogħġbu lit-taljani Lkotba bit-taljan.

Dejjem heUk kien! Orjentalisti famużi faħħru ilsienna, studjawh, kitbu fuqu. bih stagħġbu, u aħna nmaqdruh! Tndu jiġrilna bħal dik ibħamiema tal-ħrafa, Li, darba stħat tibqa tgħix ma' sħabha, u għalhekk, libset rix il-pagun u telqet b wtgta mabpaguni, liddieħku biha u keċċewha. uġiet ukoll imkeccija minn sħabha u baqgħet għal dejjem inuegħxa.

Nifhmuha tajjeb: nistudjaW u nitgħallmu isna tarranin kemmirridu: inħobbuhom ukoll daqs^tagħm għandna nħobbu bħalna nfusna: iżds qatt m* jmjq Lienna, għax inkunu qegħdn

Naħdmu flimk.en aonuna. o,h«k-D"a, *Vl jistħoqqlu. pajjiżi oħra. aħna natu WWhwm, aaa ' „h H biex dejjem iżied tiġi mwettqa IMwIm. t^* j j _ jħobbu tassew lil Malta u dakkollu HhuiW u ta>sev i